

PALAČA GRAĐANINA GILIONA: IMOVINSKO-PРАВNA ZAVRZLAMA NA ZAGREBAČKOM GRADECU NA PRIJELAZU IZ 13. U 14. STOLJEĆE

Prema sačuvanim pisanim izvorima moguće je pratiti zbivanja oko vlasništva nad palačom koja se nalazila na zagrebačkom Gradecu, kao i sudski spor koji je iz tih događaja nastao. Rasprava se vodila od kraja osamdesetih godina 13. do početka tridesetih godina 14. stoljeća. Postavljena su pitanja je li palača bila bansko vlasništvo u rukama bana Stjepana Gut-Keleda, ili njegovo privatno vlasništvo, ili je pak bila vlasništvo čitave obitelji. Rad prati zbivanja i pravne odnose od početka parnice do njenog razrješenja 1332. godine. Osim toga, u radu su opisane društvene okolnosti, kao i međusobni odnosi glavnih aktera događaja, te je na ovom primjeru jasnije prikazan odnos grada i građana naspram slavonskih banova. Također se nastojalo na osnovu pisмениh izvora jasnije opisati položaj i izgled palače u to doba, ali i ustanoviti vrijeme njene izgradnje. Ovaj rad je osmišljen kao prilog istraživanju srednjovjekovnog urbaniteta, imovinsko-pravnih odnosa, te položaja grada i gradske vlasti na prostoru Slavonije krajem 13. i početkom 14. stoljeća.

Ključne riječi: građanin Gilion, Gradec, Zagreb, ban Mikac Prodavić, imovinsko-pravni odnosi, Gut-Keledi, srednjovjekovni grad

1. Uvod

Kada se početkom ožujka 1332. godine jedva punoljetni Mihovil uputio na dugačko putovanje od zagrebačkog Gradeca do dalekog Višegrada, mogao se samo nadati da će kralj Karlo Robert prihvatiti snagu argumenata umjesto snage utjecaja slavonskog

bana Mikca Prodavića, u to doba najmoćnijeg čovjeka kraljevine Slavonije. Mihovil, sin Andrijin, predstavljao je sebe i svoju malodobnu braću u sporu u kojem je kralj trebao presuditi oko palače koja se nalazila na Gradecu (*in dicta civitate nostra Grecensi*),¹ a koju je za sebe tražio ban Mikac tvrdeći da je ona bansko vlasništvo. Skrbnici mladog Mihovila, gorički arhiđakon Ivan i zlatar Konstantin, učinili su sve što su mogli te su prikupili dokumente o problematičnoj palači i odnijeli ih pred Zagrebački kaptol kako bi ih tamo potvrdili. Ipak, samo su se mogli nadati da će kralj uvažiti njihove argumente i prihvatiti ovjerene dokumente.

Navedena je epizoda iz spora koji je trajao dug niz godina kroz kraj 13. i prva desetljeća 14. stoljeća, i koji je već i ranije pobudio interes hrvatskih povjesničara. Iako je još 1889. godine Ivan Krstitelj Tkalčić u prvom svesku svoje zbirke dokumenata slobodnog kraljevskog grada Zagreba objavio isprave koje se odnose na pravna i imovinska pitanja oko palače na zagrebačkom Gradecu, koju su sinovi bana Stjepana Gut-Keleda poklonili Gilionu, građaninu zagrebačkog Gradeca (*Gilioni, civi de monte Grecensi*),² ovi dokumenti nisu dosada sustavno analizirani, pa tako ni događaji na koje se odnose nisu detaljno opisani i proučeni.

Unatoč činjenici da se razmjerno značajan broj hrvatskih povjesničara bavio poviješću srednjovjekovnog Zagreba,³ ne postoji niti jedan znanstveni rad koji se

- 1 Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povijesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-horvatsko-slavonske*, sv. 1 (dalje: MHCZ 1), Zagreb 1889, dok. 156, str. 137-139.
- 2 MHCZ 1, dok. 69, str. 60-61, dok. 70, str. 61, dok. 73, str. 65, dok. 74, str. 64-65, dok. 75, str. 63-64, dok. 76, str. 65-66, dok. 77, str. 66, dok. 78, str. 66-67, dok. 79, str. 67-68, dok. 155, str. 137 i dok. 156, str. 137-139.
- 3 Već je Ivan Krstitelj Tkalčić u prvom svesku svoje zbirke dokumenata napravio studiju o životu i povijesti srednjovjekovnog Zagreba (MHCZ 1, str. I-CXCII), te je ovu praksu nastavio i u idućim svescima. O srednjovjekovnom Zagrebu pisali su i: Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb 1940. (pretisak: Zagreb 1992); Gjuro Szabo, *Stari Zagreb*, Zagreb 1940. (pretisak: Zagreb 1971); Lelja Dobronić, *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*, Zagreb 1967; Ivan Kampuš – Igor Karaman, *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada*, Zagreb 1979; Nada Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb 1982; Lelja Dobronić, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb 1988; Lelja Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Zagreb 1992; Franjo Buntak, *Povijest Zagreba*, Zagreb 1942. (pretisak: Zagreb 1996). Srednjovjekovnom Zagrebu posvećeni su i zbornici: Emilij Laszowski (ur.), *Stari i novi Zagreb*, Zagreb 1925. (pretisak: Zagreb 1994); Ivan Kampuš – Lujo Margetić – Franjo Šanjek (ur.), *Zagrebački Gradec : 1242.-1850.*, Zagreb 1994. Najviše se tih istraživanja odnosi na razdoblja od druge polovice 14. stoljeća, što je razumljivo uzme li se u obzir da je arhivska građa za razdoblja prije polovice 14. stoljeća malobrojna i često necjelovita. Tako je Stjepan Krivošić govoreći o stanovništvu srednjovjekovnog Zagreba tek nekoliko stranica posvetio razdoblju od 13. do polovice 14. stoljeća (Stjepan Krivošić, »Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća«, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske*, sv. 19, Zagreb 1981, str. 41-44). Isto tako, i Vladimir se Bedenko u svojoj studiji u kojoj je detaljno analizirao urbanu strukturu Gradeca, pritom opisujući palače i kuće, kao i njihove vlasnike, prvenstveno bavio razdobljem druge polovice 14. stoljeća te 15. stoljećem (Vladimir Bedenko, *Zagrebački Gradec: kuća i grad u srednjem vijeku*, Zagreb 1989). Ovaj je autor i sam

prvenstveno bavi događajima oko palače građanina Gilionu. Pa ipak, treba napomenuti da ti dokumenti koji donose dosta zanimljivih informacija o imovinskim i pravnim običajima, o stanovanju te općenito o životu u Gradecu na kraju 13. i u prvim desetljećima 14. stoljeća, nisu sasvim nepoznati u hrvatskoj historiografiji. Od hrvatskih povjesničara nešto su veću pažnju ovim događajima poklonili Ivan Krstitelj Tkalčić, Vjekoslav i Nada Klaić. Govoreći u uvodnoj studiji svojoj zbirci dokumenata o tipovima zgrada koje su se nalazile na Gradecu, prvi je Ivan Krstitelj Tkalčić ukratko opisao događaje vezane uz palaču.⁴ Oslanjajući se na Tkalčićev opis i Vjekoslav Klaić u svom se sintetskom djelu kratko osvrnuo na događaje oko palače na zagrebačkom Gradecu.⁵ S druge strane, Nada Klaić je u svojoj povijesti srednjovjekovnog Zagreba dala nešto drugačiji i točniji opis povijesti palače.⁶ Ipak, ni od njih se nitko nije upuštao u detaljniju analizu tih događaja i njihovu precizniju kronologiju. Osim ovih troje autora, tek se neznatan broj povjesničara usputno osvrnuo na Gilionovu palaču, i to prvenstveno ponavljajući već poznate činjenice s tek nekoliko novih zaključaka.⁷

Osnovni cilj ovoga rada je što preciznije i točnije prikazati slijed događaja oko poklanjanja i prodaje palače, kao i okolnosti u kojima se oni odvijaju. Isto tako, nastoji se detektirati pojedince koji u njima sudjeluju. Nadalje, pokušat će se ustanoviti, koliko je to moguće, gdje se rečena palača nalazila, kada je izgrađena te kako je u određenim razdobljima izgledala i zašto je bila tako važna da su se oko vlasništva nad njom građani i plemići sporili više od pedeset godina. Rad je zamišljen kao doprinos proučavanju života u srednjovjekovnom zagrebačkom Gradecu.

2. Vlasnici palače na zagrebačkom Gradecu

Priča o darovanju palače u zagrebačkom Gradecu po prvi se puta u izvorima spominje 27. ožujka 1288. godine. Tada je, naime, kralj Ladislav naložio sucima, prisežnicima i cjelokupnoj Zagrebačkoj općini da prepuste Gilionu palaču koja se nalazi u gradu Griču. Gilion je palaču dobio od kneza Stjepana Gut-Keleda zbog vjernosti i službi koje je za njega obavio.⁸

naglasio da je svoja istraživanja zbog nedostatka izvora usmjerio na navedeno razdoblje (Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 6-8) I konačno treba naglasiti da će se od mnoštva znanstvenih radova o srednjovjekovnom Zagrebu u daljnjem tekstu spomenuti samo oni koji se tiču teme istraživanja.

4 MHCZ 1, str. XXII-XXIII.

5 Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2, Zagreb 1972, str. 69.

6 N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 101-102.

7 Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 31-32; Krivošić, »Zagreb i njegovo stanovništvo«, str. 50; Kampuš-Karaman, *Tisućljetni Zagreb*, str. 34; Buntak, *Povijest Zagreba*, str. 52.

8 MHCZ 1, dok. 69, str. 60-61.

Postavlja se pitanje kada je i kakve službe Gilion obavio za kneza Stjepana, sina pokojnog bana Stjepana Gut-Keleda?⁹ Kako bi smo odgovorili na ovo pitanje, prvo se mora odgovoriti na pitanje tko je bio Gilion. O njemu se zapravo zna vrlo malo. Svakako je bio građanin zagrebačkog Gradeca,¹⁰ te je nesumnjivo uživao velik ugled. Naime, u ispravama o podjeljivanju palače nekoliko je puta nazvan i knezom (*comiti Gilioni*),¹¹ što ukazuje na moguće plemićko porijeklo, ali i na to da je možda obavljao neku službu na koju se također može odnositi titula kneza. Gilion je bio vrlo ambiciozna osoba. Osim što je želio dobiti vrlo vrijednu palaču u Gradecu, u istom je gradu u barem dva navrata obnašao dužnost načelnika. U ispravi iz 1291. godine u kojoj se donosi presuda o palači, rečeno je da je Gilion i prije tih događaja obnašao načelničku službu.¹² Godine 1296. u ispravi kojom je Detrikov sin Matija iz roda Ača ostavio građanima Gradeca svoj posjed Svibljan, Gilion se ponovno spominje kao načelnik gradske općine (*Gylione maior ville*).¹³ U svakom je slučaju bio bogat i ugledan građanin zagrebačkog Gradeca.

Na pitanje kako je Gilion zadužio kneza Stjepana, puno je teže pronaći odgovor. Nakon smrti bana Joakima Pektara¹⁴ u sukobima s Babonićima 1277. godine, položaj plemićkog roda Gut-Keleda znatno je oslabio, te su se preživjela braća Stjepan, Pavao i Nikola našli u dosta nezahvalnom položaju.¹⁵ Štoviše, Nada Klaić ustvrdila

9 Ban Stjepan Gut-Keled obnašao je funkciju slavenskog bana od 1248. do 1260. godine (Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv 1, Zagreb 1899, str. 238–242), tj. u vremenu nakon provale Tatara u Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo. Kao osoba od povjerenja kralja Bele IV. sudjelovao je u njegovim političkim nastojanjima obnove i jačanja kraljevske vlasti na cijelom prostoru Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, a posebice u Hrvatskoj i Slavoniji (Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, str. 327–329; Z. J. Kosztolnyik, *Hungary in the Thirteenth Century*, New York, 1996, str. 180–192). Ban je Stjepan imao četiri sina: Nikolu, Joakima Pektara, Stjepana i Pavla (Pál Engel, *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457/Középkori magyar genealógia*, CD-rom izdanje, Budimpešta, MTA Történettudományi Intézete – Arcanum Adatbázis, 2001, upit: »Gútkeled nem 5. Sárvármonostori ág 2. tábla: Majádi«).

10 *Gilioni, civi de monte Grecensi*, MHCZ 1, dok. 73, str. 63–64.

11 MHCZ 1, dok. 69, str. 60–61, dok. 70, str. 61 i dok. 77, str. 66.

12 *Gilyon, quondam maior ville nostre*, MHCZ 1, dok. 79, str. 67–68.

13 MHCZ 1, dok. 89, str. 76. Prema Rudolfu Horvatu »na čelu gradske općine ponekad je *villicus* (vesnik), koji se ponekad zove *maior villae* (varoški starješina), a kasnije je dobio ime *iudex civitatis* (gradski sudac)« (Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, str. 79).

14 Dok je obnašao funkciju slavenskog bana u vrijeme kraljeva Stjepana V. i Ladislava IV, Joakim Pektar bio je jedan od najmoćnijih ljudi svoga vremena. Sukobivši se s plemićkim rodом Babonića oko pitanja političke prevlasti u kraljevini Slavoniji, poginuo je u travnju 1277. godine u sukobu s knezom Stjepanom Babonićem. Više o banu Joakimu Pektaru vidi u: Marija Karbić, »Joakim Pektar, slavonski ban iz plemićkog roda Gut-Keled«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, Osijek 2000, str. 19–24.

15 Iako su Gut-Keledi potpisali 6. studenog 1278. godine primirje s Babonićima (Tadija Smičiklas (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 6 (dalje: CD), Zagreb 1909, dok. 224, str. 261–266), taj se mir ipak nije poštivao. Naime, braća se nisu željela primiriti dok kralj Ladislav nije potvrdio da mu pokojni Joakim Pektar nije bio nevjeran. Kralj je to i učinio 18. lipnja 1280. (CD 6, dok. 296,

je da su braća Gut-Keledi zbog pogibije najstarijeg brata napustila Slavoniju i preselila se u Budim.¹⁶ Svakako je moguće da je Gilion kneza Stjepana zadužio baš u vrijeme tih sukoba. Budući da o tome nema vijesti u povijesnim izvorima, ovo ostaje samo nepotvrđena pretpostavka.

Gilion je potvrdu Stjepanova darivanja tražio i od njegove braće, kneza Nikole i magistra Pavla. Naime, prema potvrdi o ovom darovanju od 8. srpnja 1288. godine jasno je da u prvotnu darovnicu nisu bila uključena i Stjepanova braća. Gilionu je njihova suglasnost bila važna jer je želio biti siguran u neupitno posjedovanje svoje nove palače. Kralj je Ladislav potvrdio ispravu koju su sastavili knezovi Nikola i Pavao, a kojom potvrđuju darovnicu koju mu je zbog njegovih zasluga već ranije učinio njihov brat knez Stjepan.¹⁷ U tom je dokumentu jasno rečeno da su palaču braća zajednički posjedovala,¹⁸ te da se nalazila na Gradecu (*in castro novi montis Greech*) i da je bila opustošena (*desolatum*). Naime, budući da je Gilionu bila poznata činjenica da palaču sva tri brata zajednički posjeduju, zatražio je od preostale dvojice da mu potvrde darovnicu kneza Stjepana. Nakon što bi mu sva tri brata potvrdila vlasništvo nad palačom, Gilion je mogao biti sigurniji u svom posjedovanju.

Međutim, kada je Gilion i stvarno pokušao ući u posjed palače, ubrzo je naišao na probleme. Naime, vrlo se brzo javio župan Hoduš (*comite H(odus)*)¹⁹ inzistirajući da je palača njegova te nije dozvolio da Gilion neometano posjeduje palaču dokle god se to pitanje ne riješi. On je, naime, tvrdio da su mu braća Gut-Keledi darovali palaču kao naknadu za zarobljeništvo u koje je upao boreći se na njihovoj strani.²⁰ Ova tvrdnja je vrlo vjerojatno bila istinita, jer se Hoduš kao pripadnik bočne grane roda vjerojatno u vrijeme sukoba Gut-Keleda s Babonićima borio na njihovoj strani pa je mogao upasti u zarobljeništvo. Iako se Hoduš ne spominje kao saveznik Gut-Keleda niti u jednom od dva potpisana mira između Gut-Keleda i Babonića,²¹ ipak

str. 352) izdajući povelju kojom je potvrdio da mu pokojni Joakim nije bio nevjeran, te je njega, ali i čitav rod, na taj način rehabilitirao. Konačni je mir nastao tek nakon novog ugovora između s jedne strane Gisingovaca, koji su bili saveznici Gut-Keleda, i Babonića s druge strane potpisanog 30. listopada 1280. godine (CD 6, dok. 306, str. 362-363). Više vidi: M. Karbić, »Joakim Pektar«, str. 23.

16 N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 101.

17 MHCZ 1, dok. 70, str. 61.

18 Palača je u dokumentu opisana kao »njihovu opustošenu palaču« (*palacium eorum desolatum*). Da je palača bila vlasništvo samo kneza Stjepana trebalo bi stajati »njegovu opustošenu palaču« (*palacium eius desolatum*). Osim toga i glagol 'imati' (*habere*) upotrijebljen je u 3. licu množine (*quod habent*).

19 N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 31 i 100. Prema Engelu Hoduš je bio rodonačelnik Szakolyija, jedne od bočnih grana roda Gut-Keleda. Vidi: Engel, *Magyar középkori*, upit: »Gütkeled, 2. tábla: Szakolyi«).

20 MHCZ 1, dok. 73, str. 63-64.

21 Kao što je već rečeno, prvi je mir potpisan 16. studenog 1278. godine (CD 6, dok. 224, str. 261-266), a konačni mir 30. lipnja 1280. godine (CD 6, dok. 306, str. 362-363).

je moguće da je sudjelovao u tim sukobima i bio zarobljen.²² Osim toga, braća Nikola, Pavao i Stjepan ne bi pristali Hodušu dati kompenzaciju za palaču u Gradecu, kao što ćemo u nastavku teksta vidjeti, da nisu bili njegovi dužnici.

Naime, braća Gut-Keled su u rano proljeće 1291. godine Hodušu u zamjenu za palaču dala četiri svoja posjeda u Ugarskoj, i to posjed Polkuna u županiji Borsod,²³ te posjede Buken, Mikšu (*Mixe*) i Đurk (*Giurk*) u županiji Szabolcs.²⁴ O ovoj zamjeni Hoduš je obavijestio kralja Andriju napomenuvši da je magistar Pavao istu palaču darovao svome podložniku Gilionu u vječno posjedovanje.²⁵ Hoduš je ovu zamjenu izvršio i o tome obavijestio kralja svakako prije 21. ožujka 1291. godine, jer je tog dana izdana i isprava kralja Andrije kojom on nalaže gradskom magistratu Gradeca da uvede Giliona u posjed spomenute palače jer je Hoduš u zamjenu (*pro concambio*) dobio navedene posjede. Kralj je obavijestio gradskog načelnika, vijećnike, ali i sve građane Gradeca da je knezu Gilionu potvrdio palaču u Zagrebu.²⁶ Također je sačuvana isprava s početka ljeta iste godine, točnije od 17. lipnja 1291, kojom je magistar Pavao ponovio Gilionu svoje darovanje obiteljske palače na Gradecu. U ovoj je ispravi naglašeno da je Gilionu bilo moguće dati palaču, jer su je ranije zamijenili sa županom Hodušom.²⁷

Nakon što je o ovim događajima bio obaviješten, kralj je Andrija već 8. srpnja 1291. ponovno pristao da Gilionu magistar Pavao daruje palaču, nakon što Hoduše obavijesti.²⁸

Budući da je gradska općina Gradeca bila nadležna za uvođenje Giliona u posjed rečene palače, i braća Gut-Keledi i knez Hoduš smatrali su da ju je potrebno obavijestiti o obavljenim transakcijama. Stoga je, svakako prije 11. kolovoza 1291. godine, magistar Pavao obavijestio građane Gradeca da je palaču za vječno darovao njihovom sugrađaninu Gilionu. Magistar Pavao navodi da se obraća plemenitim i časnim ljudima, koji su ujedno i njegovi najdraži prijatelji te im poručuje da je pa-

22 Krivošić tvrdi da je »Hodus je pao u sužanjstvo u bitci na Moravskom polju 1278. godine« (Krivošić, »Zagreb i njegovo stanovništvo«, str. 43). Budući da za ovu tvrdnju nema potvrde u dokumentima, treba ju prihvatiti kao možebitnu, ali ujedno i dosta vjerojatnu.

23 Srednjovjekovna mađarska županija Borsod nalazila se uz desnu, tj. zapadnu obalu gornje toka rijeke Tise. Glavni centri županije krajem 14. stoljeća bili su Diósgyőr i Miskolc. Moguće je da je posjed Polkuna koji se spominje krajem 13. stoljeća, bio posjed Palkonya koji se krajem 14. stoljeća nalazio uz samu obalu Tise nešto južnije od mjesta Szederkény. Engel Pál donosi podatak da je posjed bio u vlasništvu obitelji Gut-Keled od 1301. do 1363. godine, te da se kao posjed spominje u razdoblju od 1295. do 1549. godine. Vidi: Pál Engel, *Magyarország a középkor végén. Hungary in the Late Middle Ages*, Budimpešta 2001, CD-rom izdanje.

24 Krajem 14. stoljeća županija Szabolcs obuhvaćala je široki prostor se uz lijevu, tj. istočnu obalu gornjeg toka rijeke Tise, koja je županiju omeđivala sa zapadne, ali i sa sjeverne strane čineći njenu prirodnu granicu. Nažalost, nije moguće točno ustanoviti gdje su se nalazila tri navedena posjeda. Vidi: Engel, *Magyarország a középkor*.

25 MHCZ 1, dok. 73, str. 63–64.

26 MHCZ 1, dok. 76, str. 65–66.

27 *pro concambio a comite H(odus) revocando*, MHCZ 1, dok. 77, str. 66.

28 MHCZ 1, dok. 78, str. 66–67.

lača vlasništvo njega i njegove braće, iako su je prije darovali knezu Hodušu, ali su je u zamjenu dobili natrag. Naglašeno je da o zamjeni postoje zapisi u ispravama.²⁹ Otprilike je u isto vrijeme i knez Hoduš zamolio građane Gradeca da potvrde knezu Gilionu njegovu palaču. On je ponovio istu priču iz svog kuta gledišta rekavši da je svoju palaču zamijenio za četiri posjeda magistra Pavla. Prema Hodušu, magistar je Pavao palaču darovao Gilionu zbog njegove vjerne službe.³⁰

Konačno je 11. kolovoza 1291. godine zagrebački gradonačelnik Katarin, zajedno s gradskim sucima i vijećnicima Benkom, Nikolom, Puntom, Tomom, Rudolfom, Petrom, Jakovom i Ivanom, te sa svim ostalim građanima Gradeca, donio odluku o palači na zagrebačkom Gradecu. Prema riječima gradskog vijeća pred njih je istupio bivši gradonačelnik, njihov sugrađanin Gilion te im je pokazao ispravu kralja Andrije od 8. srpnja 1291, ali i drugu kraljevu ispravu od 21. ožujka 1291. godine. Osim ovih isprava pokazao im je i privilegiju magistra Pavla od 17. lipnja 1291. te još jednu ispravu s pečatom magistra Pavla. Kako to nije bilo dovoljno, pokazao im je i ispravu kneza Hoduša iz 1291, ali i dvije isprave pokojnog kralja Ladislava iz 1288. godine. Nakon što je potkrijepio svoje argumente svim ovim ispravama Gilionu je konačno potvrđena palača zbog njegovih važnih službi (*meritorium servicium*).³¹ Svakako bi jedna od njih mogla biti i služba zagrebačkog gradonačelnika koju je u neko neodređeno doba prije ove presude obnašao.³²

3. Parnica pred kraljem Karlom Robertom 1332. godine

Na ovome mjestu potrebno je objasniti zabludu da se radilo o dvije palače. Naime, još je Tkalčić iz izvora krivo protumačio da su braća Gut-Keledi na zagrebačkom Gradecu imali dvije palače. Prema njemu, prvu je palaču knez Stjepan Gut-Keled darovao Gilionu 1288. godine. Za drugu je palaču tvrdio da su je braća dobili u rečenoj zamjeni od Hoduša, te su je naknadno dali Gilionu.³³ Moguće da je do ove zabune došlo budući da je Tkalčić krivo protumačio ispravu od 18. ožujka 1332, koja govori o sporu oko Gilionove palače vođenom pred kraljem Karlom Robertom između Mihovila i tadašnjeg slavonskog bana Mikca. Naime, u toj je ispravi rečeno da su Gilionova udovica Neda (*Nyda*) i njezini sinovi, Nikola i Franjo, prodali

29 *Viris nobilibus et honestis, amicus suis karissimis ... palacium nostrum, quod comiti Hodus condonaveramus, recipiendo ab ipso pro concambio, sicuti in litteris ipsius continetur, ipsum palacium perpetuavimus Gilioni civi vestro.*, MHCZ 1, dok. 75, str. 65.

30 *palacium meum ... pro concambio quatuor possessionum, silicet pro Polkuna, item Buken, item Mixe, item pro Giurk ... ipsi magistro Paulo collocasse ... Qui quidem magister Paulus dedit, contulit seu collocavit Gilion vestro concivi pro suis serviciis fidelioribus*, MHCZ 1, dok. 74, str. 64-65.

31 MHCZ 1, dok. 79, str. 67-68.

32 U ispravi se navodi kao *Gihon, quondam maior ville nostre, concivis noster*, MHCZ 1, dok. 79, str. 67.

33 MHCZ 1, str. XXII.

Mihovilovu ocu Andriji dvije kurije na Gradecu.³⁴ Nije shvatljivo zašto je Tkalčić kao dobar poznavatelj prilika u srednjovjekovnom Gradecu pogriješio, ali čini se da je ovdje pojam kurija (*curia*) pogrešno protumačio kao palača, a ne kao mjeru za površinu parcele unutar gradskih zidina na kojoj su građene kuće, a služila je i kao osnova za obračun poreza, te je stoga govorio o dvije Gilionove palače.³⁵ U prilog tome da je Tkalčić pogriješio i da pojam *curia* označava zemljište, a ne palaču, svjedoči štoviše i sama isprava iz 1332. godine u kojoj na drugom mjestu jasno piše da se na kurijalnim zemljištima Gilionovih nasljednika nalazi napuštena palača s drugim gospodarskim zgradama,³⁶ te se opravdano može zaključiti da se polemika s početka devedesetih godina 13. stoljeća, a koja se nastavila i početkom dvadesetih godina 14. stoljeća, razvila oko jedne palače na zagrebačkom Gradecu.³⁷

Zanimljivo je proučiti što se događalo s palačom nakon što ju je preuzeo Gilion. O sljedećim vlasnicima palače ima vijesti tek u gore navedenoj ispravi od 18. ožujka 1332. godine. Iz te isprave, kao što je već spomenuto, saznajemo da je u neko doba nakon Gilionove smrti, njegova udovica Neda zajedno sa sinovima Nikolom i Franjom prodala palaču. Prodali su je za šezdeset maraka.³⁸ Kako je tvrdio Tkalčić, našli su se u velikoj financijskoj neprilici te su palaču prodali po niskoj cijeni.³⁹ Palaču su kupili Mihovilov otac Andrija (*Endre*) i stric Nikola, koji su bili sinovi Gerina, uglednog građanina zagrebačkog Gradeca.⁴⁰

Početkom tridesetih godina 14. stoljeća kao vlasnici palače spominju se samo Andrijini sinovi. Moguće je da su braća podijelila imetak te je palaču na Gradecu dobio Andrija, ili je Nikola umro bez nasljednika. Kako je najkasnije u kasnu zimu ili rano proljeće 1332. godine preminuo i Andrija, njegovim su maloljetnim sinovima skrbnici postali gorički arhiđakon Ivan i zlatar Konstantin, zagrebački građanin.⁴¹

34 MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

35 Istu je pogrešku ponovio i Buntak (Buntak, *Povijest Zagreba*, str. 52). Kasnije je Kampuš jasno definirao da »kurija nije kuća već posjed koji služi za izgradnju stambenih i ostalih zgrada, tj. dvorno mjesto, ili vrt određene veličine ... na kojem su bile zidane ili drvene kuće, dućani, a također i gospodarske zgrade ili je, štaviše, dvorno mjesto moglo biti pusto« (Ivan Kampuš, »Prilog pitanju o poreznom sistemu u Gradecu od XIV do XVI stoljeća«, *Radovi filozofskog fakulteta Odsjek za povijest*, sv. 5, 1963, str. 9-10). Isto tako, Krivošić naglašava da kuriju ne treba izjednačavati s kućom ili dvorom, u smislu stambenog objekta (Krivošić, »Zagreb i njegovo stanovništvo«, str. 50).

36 *cum pallacio desolato ac aliis edificis in eisdem fundis curiarum constitutis*, MHCZ 1, dok. 156, str. 138.

37 S ovim se slaže i Nada Klaić koja je tvrdila da se radi o jednoj, a ne o dvije palače. N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 101-102.

38 MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

39 MHCZ 1, str. XXII.

40 Ime građana Gerina pronalazimo u izvorima kao *Gerinus*, *Sirgirinus*, *Sirgarinus* i *Sergerinus* (Krivošić, »Zagreb i njegovo stanovništvo«, str. 53). Vidi: MHCZ 1, dok. 135, str. 117-118, dok. 146, str. 129-130, dok. 156, str. 137-139, dok. 8 (Addenda), str. 455-457.

41 MHCZ 1, dok. 155, str. 137.

Vjerojatno je u isto vrijeme slavonski ban Mikac Prođavić (*Mykch banus tocius Sclauonie*) bacio oko na očito veliku palaču te ju je poželio za sebe. Budući da su vlasnici palače bili malodobni, a i među građanima Gradeca postojala je svijest da je palaču nekada posjedovao slavni ban Stjepan Gut-Keled,⁴² ban je Mikac vidio sjajnu priliku da je prisvoji. Ban je uskoro pokrenuo parnicu protiv Andrijinih sinova s namjerom da je dobije kao »bansko pravo« (*ius banatus*).⁴³

Čini se da su se obje strane obratile kralju Karlu Robertu da presudi u ovom pitanju. Prije nego što su poslali mladog Mihovila na put, njegovi su skrbnici pronašli ispravu gradskog magistrata od 11. kolovoza 1291. godine o potvrđivanju palače građaninu Gilionu te su je donijeli pred Zagrebački kaptol da potvrdi njen prijepis. Kaptol je potvrdio prijepis 9. ožujka 1332. godine,⁴⁴ tj. svega nekoliko dana prije no što će se održati rasprava pred kraljem Karlom Robertom u Višegradu na Dunavu.

Zanimljivo je primijetiti da je samo Mihovil nastupio pred kraljem 18. ožujka u ime svoje braće. Naime, u ispravi o kraljevoj presudi ne spominju se njihovi skrbnici. Moguće da je u međuvremenu Mihovil postao punoljetan te je mogao samostalno nastupiti. S druge strane, moguće je da njegovi skrbnici nisu putovali u Višegrad jer nisu mogli podnijeti put od oko 350 kilometara,⁴⁵ koji se morao prevaliti u samo nekoliko dana. Naime, uzme li se u obzir da Mihovil nije mogao krenuti na put prije 9. ožujka, tj. prije vremena kada je nastala isprava kojom Zagrebački kaptol potvrđuje raniju ispravu iz 1291. godine, i da je doputovao u Višegrad ne kasnije od 18. ožujka, kada je donesena kraljeva presuda, proizlazi da je Mihovil prevalio put od Gradeca do Višegrada za najviše devet dana. Starija bi osoba teško podnijela takvo putovanje.

Kralj Karlo Robert presudio je da palača nije bila nasljedno bansko pravo, već da je vječno vlasništvo Mihovila i njegove braće. Isto tako, kralj je odredio da ban Mikac i njegovi nasljednici ne smiju palaču više potraživati i da o tom pitanju moraju vječno zašutjeti.⁴⁶

Postavlja se pitanje zašto je kralj i na osnovu kojih argumenata presudio u korist mladog Mihovila i njegove braće, a ne u korist utjecajnog slavonskog bana Mikca? Ovo pitanje postaje još veća zagonetka ako se uzme u obzir da je ban Mikac iskoristio rasulo Babonića i Gisingovaca, do tada najmoćnijih plemićkih rodova srednjovjekovne Slavonije, i pojačao svoj, ali i banski položaj.⁴⁷ Naime, u to je vrijeme ban preuzeo gradove uz Dravu, uključujući i Koprivnicu,⁴⁸ ali i Steničnjak⁴⁹ koji je

42 N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 102.

43 MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

44 MHCZ 1, dok. 155, str. 137.

45 Udaljenost između Gradeca i Višegrada izračunata je uz pomoć atlasa: Engel, *Magyarország a középkor*.

46 MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

47 V. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2, str. 66-69.

48 CD 9, dok. 253, str. 307-308.

49 CD 9, dok. 296, str. 358-360.

do tada bio glavna utvrda Babonića.⁵⁰ U aspektu banova nastojanja da ojača banski položaj u Slavoniji treba promatrati i njegov pokušaj da se domogne palače na zagrebačkom Gradecu. Naime, bila mu je potrebna reprezentativna palača u kojoj bi boravio za vrijeme svojih posjeta Gradecu. Gilionova je palača, iako razvaljena i zapuštena, to svakako bila.⁵¹

Moguće je da je kralj presudio u korist Mihovila i njegove braće jer su oni priložili neprijeporno vjerodostojne i potvrđene dokumente. Naime, Mihovil je na osnovu dokumenata uspio dokazati sve promjene vlasništva nad palačom od osamdesetih godina 13. stoljeća. Činjenicu da su pred njega doneseni dokumenti koje je potvrdio Zagrebački kaptol, *locus credibilis*, kralj nikako nije mogao niti želio ignorirati. S druge strane, ban Mikac nije priložio nikakav dokument, već se samo pozivao na usmenu predaju da je ta palača nekada davno bila u vlasništvu slavonskih banova, tj. da je ona »bansko pravo«.

Ipak se čini da je Mihovil uspio dokazati kako je rečena palača u trenutku kada ju je dobio Gilion bila zajedničko vlasništvo sva tri brata plemićkog roda Gut-Keleđa, a ne samo bana Stjepana, iz čega proizlazi da u vrijeme kada ju je dobio Gilion palača nikako nije bila »bansko pravo« već da je bila privatno vlasništvo. Vjerojatno je to kralju Karlu Robertu postalo jasno iz predočenih dokumenata, pa je presudio da palača nikada nije bila bansko vlasništvo, te je odredio da je Mihovil i njegova braća mogu vječno posjedovati.

Ipak, kako to da je ban tako lako odustao od palače? Svakako se ban Mikac nije usudio suprotstavljati svome vladaru, a pogotovo ne zbog samo jedne palače jer bi u tom sukobu više izgubio nego što bi eventualno dobio. Osim toga, kralj mu se vrlo brzo odužio. Naime, prema ispravi od 29. studenog 1335. godine, kojom kralj bana opominje da treba izgraditi mala, a ne velika gradska vrata, vidi se da mu je sam kralj zapovjedio da na zagrebačkom Gradecu uz gradske zidine izgradi kraljevski dvor (*domum regalem*).⁵² Osim što je kraljevski dvor trebao biti boravište kralja kada dođe u posjet građanima Gradeca, moguće je da je također trebao poslužiti i kao banska rezidencija.

Štoviše, postoji vijest da je ban Mikac, u vrijeme kada je gradio kraljevski dvor, izgradio i svoju privatnu palaču. Ta se palača nalazila u blizini kraljevskog dvora, a

50 O ovome vidi: V. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2, str. 69; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 517-520.

51 O veličini i položaju palače bit će rečeno nešto više u nastavku rada (op. a.).

52 MHCZ 1, dok. 168, str. 148.-149. O položaju kraljevske palače u zagrebačkom Gradecu vodila se značajna rasprava. Tkalčić je kraljevsku palaču smjestio na sredinu južnog gradskog bedema (MHCZ 1, str. XXI; MHCZ 2, str. XXII). S druge strane, Gjuro Szabo je kraljevsku palaču smjestio uz istočni gradski zid (Szabo, *Stari Zagreb*, str. 37-38). I konačno je Bedenko dokazao da se ona najvjerojatnije nalazila na području jugozapadnog ugla gradskog platoa (Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 102-106).

njoj je pripadao i vinograd zasađen na južnom obronku brda Gradeca, kao i ribnjak ispod vinograda.⁵³

Očito je ban Mikac prihvatio kraljevu presudu oko Gilionove palače jer je očekivao da će uskoro dobiti na korištenje novo izgrađen kraljevski dvor, ali i novu palaču samo za sebe. U svakom slučaju ban više nije potraživao Gilionovu palaču za sebe te su je Mihovil i braća mogli slobodno i nesmetano uživati.

4. Što još znamo o palači građanina Gilion?

U nastavku rada pokušat će se odgovoriti na tri važna pitanja oko palače građanina Gilion. Budući da je sačuvano vrlo malo vijesti o palači, teško je odgovoriti na to kada je palača izgrađena, gdje se nalazila i kako je izgledala.

Na prvo se pitanje može pokušati odgovoriti ako se prethodno ustanovi gdje je palača bila smještena. Budući da su sačuvani dokumenti o palači prvenstveno pravno-imovinske naravi, u njima se nalazi malo podataka o njenoj lokaciji. Uglavnom se samo navodi da se nalazila na Gradecu.⁵⁴

Više podataka o tome gdje je točno na Gradecu bila smještena Gilionova palača ima tek u dokumentu iz 14. stoljeća. Naime, u ispravi iz 1332. godine jasnije je opisana njena lokacija. U njoj je rečeno da se palača nalazila »između kurija Ivanova sina Stjepana, gradskog zida i kurije braće dominikanaca«.⁵⁵

Budući da je gotovo nemoguće ustanoviti tko je bio Stjepan, Ivanov sin, pažnju je potrebno usmjeriti prema ostatku opisa lokacije palače. Naime, postavlja se pitanje gdje se unutar gradskih zidina nalazila parcela, tj. kurija, braće dominikanaca, te gdje se u odnosu na nju nalazila parcela s Gilionovom palačom.

Zanimljivo je primijetiti da su početkom 1473. godine, tj. u vrijeme kada su se sklonili u sigurnost gradskih zidina, dominikanci od kralja Matije dobili potvrdu za dvije napuštene kurije koje su nedavno kupili, a nalazile su se unutar gradskih zidina u susjedstvu njihove kapele Sv. Katarine.⁵⁶ Postavlja se pitanje je li moguće da se kapela Sv. Katarine nalazila na mjestu dominikanske kurije iz prve polovine 14. stoljeća? Prema iskazu braće dominikanaca kapelica je na tom mjestu od davnina te

53 MHCZ 1, dok. 169, str. 149; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2, str. 69.

54 *in castro Grecensi*, MHCZ 1, dok. 69, str. 60-61; *in castro novi montis Greech*, MHCZ 1, dok. 70, str. 61; *existens Zagrabie in monte Grecensi*, MHCZ 1, dok. 76, str. 65-66. Ovdje se postavlja pitanje kako se zagrebački Gradec nazivao u srednjem vijeku. O tome više vidi: Dobronić, *Slobodni i kraljevski*, str. 1-4; Zlatko Herkov, *Ime grada Zagreba u prošlosti*, Zagreb 1957.

55 *inter curias Stephani, filii Johannis, murum castris et curiam fratrum Predicatorum existentes*, MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

56 MHCZ 2, dok. 283, str. 352-353. Kapela Sv. Katarine nalazila se na mjestu današnje crkve Sv. Katarine. Povijest crkve opisala je Lelja Dobronić. Vidi: Lelja Dobronić, »Crkva Sv. Katarine u Zagrebu i hrvatsko plemstvo«, *Tkalčić: godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, sv. 4, Zagreb 2000, str. 389-424.

je oni u trenutku sastavljanja isprave posjeduju.⁵⁷ Nada Klaić smatra da je moguće da su kapelu Sv. Katarine podigli redovnici i prije 1377. godine.⁵⁸ U tom je slučaju moguće pretpostaviti da su dominikanci kapelicu podigli sredinom 14. stoljeća na istoj onoj parceli koju su prema ispravi iz 1332. godine posjedovali unutar gradskih zidina.

Kako se Gilionova palača u ispravi iz 1332. godine spominje kao napuštena (*pallacio desolato*),⁵⁹ te o njoj nakon toga više nema vijesti, moguće je da su se dvije kurije, za čiju kupnju su dominikanci dobili potvrdu od kralja Matije 1473. godine, mogle nalaziti baš na mjestu Gilionove palače. Nije nevjerovatno da je palača u dugom razdoblju od oko 140 godina, tj. od 1332. do 1473. godine, nastavila propadati,⁶⁰ te su dominikanci kupili prazne parcele.

Pretpostavi li se da je parcela od dvije prazne kurije, koja je dominikancima potvrđena 1473. godine, baš ona parcela na kojoj se nalazila Gilionova palača, postavlja se pitanje gdje se ta novokupljena dominikanska parcela točno nalazila u odnosu na kapelu Sv. Katarine. Naime, budući da u ispravi iz 1473. godine to nije točno navedeno, moguće su dvije lokacije. Ta se parcela mogla nalaziti iza kapele, tj. uz najjužniji dio istočnog zida, ili zapadno od položaja kapele, tj. uz dio južnog gradskog bedema istočno od gradskih vrata Dverce. Prema Bedenku velika se parcela od dvije i pol kurije nalazila na samom kraju istočnog gradskog zida, tj. u jugoistočnom uglu grada, a sredinom 15. stoljeća bila je u rukama Marka od Čave.⁶¹ Njegovi nasljednici su parcelu darovali dominikancima, a oni su je 1469. godine prodali Marku Brađaču, kapetanu Beograda.⁶² Iako ova parcela površinom približno odgovara veličini površine parcele na kojoj se nalazila Gilionova palača, ipak se čini da se dominikanska kupnja koja je potvrđena 1473. godine, vjerojatno nije odnosila na tu parcelu. Naime, ne bi imalo smisla da dominikanci kupuju posjed koji su nedavno prodali.

S druge strane, možda se Gilionova palača nalazila na parceli zapadno od dominikanske kurije na kojoj se nalazila kuća i kapela sv. Katarine. Bedenko donosi povijest i te parcele.⁶³ Prema izvorima i ta je parcela bila veličine »dvije cjelovite

57 *fratres sicuti ab antiquo ita et nunc possessam*, MHCZ 2, dok. 283, str. 352-353. Istu su tvrdnju ponovili i pred papom Sikstom IV. 22. ožujka 1473. godine (*capellam sancte Catherine sitam in civitatem montis Grecensis, que ab antiquo per fratres ipsos possessa*; MHCZ 2, dok. 285, str. 354-356).

58 Godine 1377. zagrebački kapetan Pavao iz Staraca, spremajući se u rat na Turke, ostavio je dominikancima na čuvanje svoje stvari te je odredio da se u slučaju ako se ne vrati iz rata, dio novaca upotrijebi *pro fabrica* Svete Katarine. Nada Klaić smatra da je izraz *pro fabrica* (MHCZ 1, dok. 278, str. 267) moguće protumačiti u smislu 'dogradnje' već postojeće kapelice te da je ona izgrađena i prije 1377. godine. N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 205-206.

59 MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

60 Palača je i u doba Giliona bila napuštena i razrušena, o čemu će biti više riječi na kraju ovog poglavlja (op. a.).

61 Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 42.

62 MHCZ X, str. 277; Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 42.

63 Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 43-44.

kurije»,⁶⁴ baš kao i Gilionova parcela iz tridesetih godina 14. stoljeća. Tu je parcelu šezdesetih godina 15. stoljeća posjedovao prisežnik Dioniz Sipčić, sin Antuna iz Rovišća.⁶⁵ On ju je prodao braći dominikancima 1472. godine za 52 forinte.⁶⁶ Vjerojatno je da se potvrda kralja Matije iz 1473. godine za napuštenu parcelu od dvije kurije,⁶⁷ odnosi baš na ovu parcelu, tj. na dominikansku kupnju iz 1472. godine. Indikativno je da je ta parcela šest puta promijenila vlasnika tokom 15. stoljeća, možda baš zato što se na njoj nalazio razrušeni objekt koji nije bio od velike koristi svojim vlasnicima. U svakom slučaju na toj se parceli krajem 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća nalazio dominikanski samostan, a od 1607. godine isusovačka gimnazija.⁶⁸ Kada se sve uzme u obzir, moguće je da se Gilionova palača nalazila na mjestu današnje 6. Gimnazije (Gornjogradske) u Zagrebu.⁶⁹ Iako je ovo samo pretpostavka, svakako je neupitna činjenica da je Gilionova palača s kraja 13. stoljeća bila smještena unutar zidina zagrebačkog Gradeca.

Nakon što je prema sačuvanim pisanim izvorima utvrđena moguća lokacija palače može se pokušati odgovoriti na pitanje kada je palača izgrađena. I o ovom pitanju nema izravnog govora u izvorima, ali je na osnovu tumačenja neizravnih vijesti moguće dati nekakav suvisli odgovor na ovo pitanje. Nada Klaić smatra da je Gilionova palača zapravo bila stari arpadoovski kastrum, koji je od kralja dobio ban Stjepan Gut-Keled i to u vrijeme kada je podizao gradski bedem.⁷⁰ U tom bi se slučaju palača, tj. arpadoovski kastrum, nalazila na brdu Griču prije Zlatne bule Bele IV.

Oko pitanja je li na brdu Grič postojalo naselje i prije 1242. godine, vodila se značajna znanstvena diskusija. Naime, najstarija hrvatska historiografija prihvatila je mogućnost da se već i prije provale Tatara na području današnjeg Gornjeg grada nalazila županijska tvrđava, a uz nju i neka naseobina.⁷¹ Sredinom 20. stoljeća povjesničar Herkov jasno je naglasio da za postojanje županijske utvrde nema nikakvih argumenata, te da se takva tvrđnja temelji na običnim pretpostavkama. Prema njegovim tvrdnjama, jedini je mogući argument samo ime brda *Gradec*, ali je on također upozorio da se u okolici Zagreba, kao i u drugim krajevima, nalazi dosta lokaliteta takvog imena.⁷² S njime se složio i Kampuš koji je tvrdio da najmanje tri desetljeća

64 *duas curias integrales*, MHCZ XI, str. 7.

65 MHCZ XI, str. 7.

66 MHCZ XI, str. 6.

67 MHCZ 2, dok. 283, str. 352-353.

68 Usporedi: Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 44. O povijesti isusovačke gimnazije, koja i danas djeluje kao Klasična gimnazije, više vidi: Lelja Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*, Zagreb 2004.

69 Nažalost, koliko je poznato na opisanoj lokaciji nisu rađena arheološka istraživanja koja bi mogla potkrijepiti ovu pretpostavku.

70 N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 101.

71 Ovo su stajalište ponajviše zastupali Ivan Krstitelj Tkalčić (MHCZ 1, str. IX-X) i Vjekoslav Klaić (Vjekoslav Klaić, *Zagreb 1910 – 1913*, Zagreb 1918, str. 19-21).

72 Vidi: Herkov, *Ime grada Zagreba*, str. 28-29.

prije Zlatne bule Bele IV. na toj uzvisini nije bilo nikakve utvrde.⁷³ S druge strane, Nada Klaić polemizira o Kampušovim zaključcima naglasivši da onaj koji »želi pratiti proces nastajanja Zagreba i Gradeca treba najprije upoznati gospodarski život na slavonskom vlastelinstvu u tom razdoblju«, te da nastanak gradova nije rezultat samo dodjeljivanja kraljevskih povlastica, nego da su varoši »rezultat prije svega određenog ekonomskog procesa«,⁷⁴ što znači da je na brdu Gradecu i prije 1242. moglo postojati neko naselje. Konačno je Margetić usmjerio pozornost na privilegij kralja Bele IV. iz 1266. godine,⁷⁵ u kojem jasno stoji da su građani prilikom preseljenja u novi grad na brdu odnijeli sa sobom »građevine« (*alias edes illuc transferendo*), pod čime treba razumjeti prijenos građevinskog materijala, drva, kamenja itd.⁷⁶ Nadalje, Margetić tvrdi da je »na teritoriju budućeg Gradeca između današnjeg Jelačićeva trga i Save morala postojati ranija naseobina, možda čak i gradska općina iz koje se regrutirala ona prva grupa građana koja se preselila na današnji Gornji grad«.⁷⁷ No, on ipak drži da se, budući da nema uvjerljivih dokaza za suprotno stajalište, može zaključiti da vjerojatno na prostoru brda Grič prije 1242. godine nije postojalo značajnije naselje, barem ne županijska utvrda u smislu središta županije.⁷⁸

Kada je riječ o Gilionovoj palači, ni Bedenko se ne slaže sa tvrdnjom Nade Klaić da je riječ o starom arpadovskom kastrumu, te smatra da se radi samo o njezinom nagađanju za koji nema nikakvih indicija.⁷⁹ Osim toga, mišljenju Nade Klaić da je Gilionova palača stari arpadovski kastrum suprotstavljaju se i ovdje prikazani rezultati istraživanja lokacije Gilionove palače. Naime, kako je u ovom radu prikazano, Gilionova se palača vjerojatno nalazila uz južni gradski zid, a Nada Klaić arpadovski kastrum stavlja uz istočne gradske bedeme nešto južnije od Kamenitih vrata.⁸⁰ Vjerojatno je da je izgrađena najkasnije do 1266. godine, tj. do vremena kada je izgrađen i gradski bedem.⁸¹ U tom slučaju palaču je mogao izgraditi baš slavonski ban Stjepan Gut-Keled koji je i bio zadužen za podizanje gradskog bedema. Nije nelogično da je u vrijeme velikih radova oko gradskih zidina ban Stjepan iskoristio majstore klesare koji su tada boravili u gradu i izgradio palaču za sebe i svoju obitelj.

O veličini Gilionove palače govori činjenica da se nalazila na parceli od dvije kurije.⁸² Ako uzmemo u obzir da je u početku, tj. sredinom 14. stoljeća, površina

73 Kampuš, »Prilog pitanju o poreznom«, str. 135.

74 Nada Klaić, »Neki problemi najstarije povijesti biskupsko-kaptolskog Zagreba i kraljevskog Gradeca«, *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 4, Zagreb 1968, str. 19.

75 MHCZ 1, dok. 49, str. 40-44.

76 Lujo Margetić, »Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242.)«, *Zagrebački Gradec: 1242.-1850.*, Zagreb 1994, str. 62.

77 Margetić, »Neka pitanja«, str. 63.

78 Margetić, »Neka pitanja«, str. 62.

79 Vidi: Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 44, bilj. 312.

80 Vidi kartu »Plan Gradeca u XIV. st.«; N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 211.

81 Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 11.

82 MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

jedne kurije na Gradecu iznosila oko 400 m²,⁸³ onda je Gilionova palača svakako bila velikih dimenzija jer se nalazila na parceli površine od oko 800 m². Usporedbu radi treba dodati da prosječna parcela na Gradecu u 14. stoljeću bila je površine od 285 m²,⁸⁴ tj. nešto više od dvije trećine kurije.

Uz palaču su se nalazile gospodarske zgrade, što je nekoliko puta u dokumentima naglašeno. Naime, još je 1291. godine magistar Pavao naglasio da daruje obiteljsku palaču na Griču, sa svim korisnostima.⁸⁵ I u odluci gradskog vijeća od 11. kolovoza 1291. kaže se da je palača Gilonu pripala sa svim korisnostima i pripadnostima, koje se nalaze u gradu, polju ili gdje god drugdje.⁸⁶ Očigledno je uz palaču bila vezana i zemlja koja se nalazila »u polju«, tj. izvan gradskih zidina. Ta se zemlja vjerojatno nalazila u dolini prema Savi, tj. na zemljištu koje je bilo prema buli Bele IV. iz 1242. godine unutar granica gradskog posjeda.⁸⁷ U gradu su palači vjerojatno pripadale pomoćne zgrade o kojima svjedoči i dokument iz 1332. godine.⁸⁸

Zanimljivo je primijetiti da je za cijelo vrijeme trajanja spora oko vlasništva nad palačom ona već bila razrušena i napuštena. Naime, već je 1288. godine magistar Pavao potvrdio bratovo darovanje napuštene obiteljske palače.⁸⁹ Isto stanje palače vidi se i početkom devedesetih godina 13. stoljeća, tj. u vrijeme kada je župan Hoduš

83 Pokušavajući izračunati kolika je bila površina jedne kurije Tkalčić je učinio matematičku pogrešku izračunavši da je jedna kurija imala dimenzije 120 x 96 lakata, tj. nešto više od polovice hektara (MHCZ 1, str. XX). Krivošić je dokazao da je to nemoguće, jer bi to značilo da bi svaka kurija zauzimala površinu otprilike kao blok hrvatskog Sabora. Imajući ovo u vidu, procjeni veličine kurije pristupio je na drugačiji način. Prosječnu veličinu kurije izračunao je prema poznatom broju kurija i poznatoj površini insula, te je došao do dimenzije kurije do 100 četvornih hvati, tj. 360 m² (Krivošić, »Zagreb i njegovo stanovništvo«, str. 50-51). Ipak, Bedenko je uočio da prosječne dimenzije kurije variraju između 99 četvornih hvati, kakve su mogle biti u petoj i osmoj gradskoj insuli, do 130 četvornih hvati, kakve su bile u šestoj insuli. Konačno, korigirajući Krivošićeve proračune Bedenko je izračunao da prosječna površina jedne kurije na zagrebačkom Gradecu iznosila 112 četvornih hvati, ili otprilike 400 m² (Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 31-32).

84 Bedenko, *Zagrebački Gradec*, str. 91.

85 *ipsum palacium cum omnibus utilitatibus*, MHCZ 1, dok. 77, str. 66.

86 *cum universis utilitatibus et pertinenciis suis, tam videlicet in castro nostro Grecensi, quam in campo vel alias ubicumque existentibus*, MHCZ 1, dok. 79, str. 67-68.

87 Naime, u buli Bele IV. (CD 4, dok. 155, str. 172-176) jasno je opisana granica gradskog posjeda. Prema njoj se vidi da se gradski posjed prostirao i u dolini prema rijeci Savi. Naime, granica je išla od savske luke koja se zvala Kraljev brod (*in portu Sawe, qui Kyralrewy dicitur*), nizvodno do ušća današnjeg potoka Medveščaka, koji se tada zvao Cirkvenik (*rivum Cyrkuenich*). Dalje je granica išla uzvodno potokom Medveščakom blizu brda Griča (*per eundem rivum iuxta montem Grech*), tj. današnjom Tkalčićevom ulicom, te dalje na sjever uz Medveščak do potoka Bliznec, pa sve na sjever do vrha Medvednice (*montis, vocabulo Medwenicha*). Granica je dalje išla vrhom Medvednice na zapad, te na jug prolazeći istočno od Šestina. Na zapadu je graničila s vrapčanskim posjedima Zagrebačkog kaptola, odakle se na jug spuštala do nereguliranog korita rijeke Save (*dehinc metatim procedit et cadit in fluvium Zawe*). Iz opisa granica (usporedi: Dobronić, *Slobodni i kraljevski*, str. 15) jasno se vidi da je široko polje ispod Gradeca pa sve do rijeke Save spadalo u gradski teritorij, te se vjerojatno baš tamo nalazila zemlja vezana uz Gilionovu palaču.

88 *ac aliis edificijs in eisdem fundis curiarum constitutis*, MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

89 MHCZ 1, dok. 70, str. 61.

pristao na zamjenu palače. Čini se da ni naredni vlasnici palače (prvo građanin Gilion, potom njegova udovica Neda, te zagrebački građani Andrija i Nikola) nisu niti pokušali obnoviti palaču. Ona se, naime, i 1332. godine opisuje kao napuštena,⁹⁰ a vjerojatno i razrušena. Moguće je da je propadanje palače započelo sredinom osamdesetih godina 13. stoljeća, tj. u vrijeme kada su je napustili braća Stjepan, Pavao i Nikola Gut-Keled, koji su, prema riječima Nade Klaić, u to vrijeme napustili Slavoniju i preselili se u Budim.⁹¹ U tom slučaju, uzevši u obzir da je palača cijelo vrijeme bila napuštena, čini se da se zapravo cijeli spor vodio oko razmjerno velike parcele koja se nalazila na atraktivnom položaju unutar gradskih zidina zagrebačkog Gradeca.

5. Zaključak

Događaji vezani uz utvrđivanje vlasništva nad palačom građanina Giliona dobar su primjer imovinsko-pravnih odnosa u srednjovjekovnom Gradecu iz kraja 13. i početka 14. stoljeća. Iz cijele parnice koja se na kraju vodila i pred ugarsko-hrvatskim kraljem Karlom Robertom, jasno se vidi da je kralj kao neupitno netočnu odbacio tvrdnju da je palača sredinom 13. stoljeća bila bansko vlasništvo. Kralj se u svojoj odluci oslonio na predočene dokumente koji su bili ovjereni pred Zagrebačkim kaptolom. Ovim činom kralj je neizravno još jednom potvrdio značaj i položaj Zagrebačkog kaptola kao »vjerodostojnog mjesta«. Osim toga, palača je krajem osamdesetih godina 13. stoljeća bila zajedničko obiteljsko vlasništvo sva tri brata Gut-Keleda, a ne samo najstarijeg brata kneza Stjepana, te zbog toga nikako nije mogla biti bansko pravo. Ovu je činjenicu uvažio i kralj Karlo Robert.

Iz događaja vezanih oko palače građanina Giliona indirektno se mogu iščitati vijesti o položaju Gradeca kao slobodnog kraljevskog grada. Budući da se palača nalazila unutar gradskih zidina, bilo je potrebno da gradsko vijeće Gradeca o darovanju palače obavijeste i knez Pavao, te župan Hoduš, ali i sam kralj Andrija III. Iz ovoga se jasno vidi da su oni poštivali autonomiju gradske vlasti.

Budući da se palača vjerojatno nalazila uz južni gradski bedem, a parcela na kojoj se nalazila bila je znatnije površine, nije bilo čudno da ju je i sam ban Mikac pokušao prisvojiti. Uz palaču su se svakako nalazile i neke gospodarske zgrade, a uz nju je bila vezana i neka zemlja u širokom polju ispod grada koje se rasprostiralo prema Savi. Palača je vjerojatno sagrađena prije završetka gradnje gradskih zidina, tj. prije 1266. godine, a cijelo je vrijeme parnice bila razrušena i napuštena.

Opisanu parnicu potrebno je promatrati u širom kontekstu društvenih zbivanja u zagrebačkom Gradecu krajem 13. i početkom 14. stoljeća. Vijesti koje donosi do-

⁹⁰ MHCZ 1, dok. 156, str. 137-139.

⁹¹ N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 101.

voljno rječito govore o životu grada u vremenu o kojem nije sačuvano mnogo pisanih povijesnih izvora, a arheološki su izvori malobrojni i nedostatni zbog činjenice da je taj prostor u kasnijim vremenima doživio znatne i brojne preinake. Ovi događaji govore o značajnom ugledu gradske vlasti, ali i položaju grada naspram slavonskim banovima, koji su još od sredine 13. stoljeća nastojali imati palaču na zagrebačkom Gradecu kao svoju rezidenciju. Ipak, iz opisanih se događaja vidi da su slavonski banovi toga doba poštivali su gradsku samostalnost. Gradski život Gradeca u to je doba bio ispunjen šarolikim odnosima između njegovih građana, okolnog plemstva i samih slavonskih banova, te su neki od tih odnosa prikazani i u ovome radu.

Izvori:

- Tkalčić, Ivan Krstitelj (ur.). *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Povijestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, sv. 1, 10 i 11, Zagreb, 1889, 1904. i 1905.
- Smičiklas Tadija (ur.). *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 4, 6 i 9, Zagreb, 1907, 1909. i 1912.

Literatura:

- Bedenko, Vladimir. *Zagrebački Gradec: kuća i grad u srednjem vijeku*, Zagreb, 1989.
- Buntak, Franjo *Povijest Zagreba*, Zagreb, 1942. (pretisak: Zagreb, 1996.)
- Dobronić, Lelja. *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*, Zagreb, 1967.
- Dobronić, Lelja. *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb, 1988.
- Dobronić, Lelja. *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Zagreb, 1992.
- Dobronić, Lelja. »Crkva Sv. Katarine u Zagrebu i hrvatsko plemstvo«, Tkalčić: godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, sv. 4, Zagreb, 2000, str. 389-424.
- Dobronić, Lelja. *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*, Zagreb, 2004.
- Engel, Pál. *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301-1457/ Középkori magyar genealógia*, CD-rom izdanje, Budimpešta, MTA Történettudományi Intézete – Arcanum Adatbázis, 2001.
- Engel, Pál. *Magyarország a középkor végén. Hungary in the Late Middle Ages*, Budimpešta, 2001, CD-rom izdanje
- Horvat, Rudolf. *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb, 1940. (pretisak: Zagreb, 1992.)
- Kampuš, Ivan. »Prilog pitanju o poreznom sistemu u Gradecu od XIV do XVI stoljeća«, *Radovi Filozofskog fakulteta Odsjek za povijest*, sv. 5, 1963, str. 5-26.

- Kampuš, Ivan – Karaman, Igor. Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada, Zagreb, 1979.
- Kampuš, Ivan – Margetić, Lujo – Šanjek, Franjo (ur.), Zagrebački Gradec : 1242.-1850., Zagreb, 1994.
- Karbić, Marija. »Joakim Pektar, slavonski ban iz plemićkog roda Gut-Keled«, Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, Osijek, 2000, str. 19-24.
- Klaić, Nada. »Neki problemi najstarije povijesti biskupsko-kaptolskog Zagreba i kraljevskog Gradeca«, Iz starog i novog Zagreba, sv. 4, Zagreb, 1968, str. 7-23.
- Klaić, Nada. Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976.
- Klaić, Nada. Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb, 1982.
- Klaić, Vjekoslav. Povijest Hrvata, sv. 1, Zagreb, 1899.
- Klaić, Vjekoslav. Povijest Hrvata, sv. 2, Zagreb, 1972.
- Klaić, Vjekoslav. Zagreb 1910 – 1913, Zagreb, 1918.
- Krivošić, Stjepan. »Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća«, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, sv. 19, Zagreb, 1981, str. 1-226.
- Kosztołnyik, Z. J., Hungary in the Thirteenth Century, New York, 1996.
- Herkov, Zlatko. Ime grada Zagreba u prošlosti, Zagreb, 1957.
- Laszowski, Emilij (ur.). Stari i novi Zagreb, Zagreb, 1925. (pretisak: Zagreb, 1994.)
- Margetić, Lujo. »Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242.)«, Zagrebački Gradec: 1242.-1850., Zagreb, 1994, str. 61-73.
- Szabo, Gjuro. Stari Zagreb, Zagreb, 1940. (pretisak: Zagreb, 1971.)

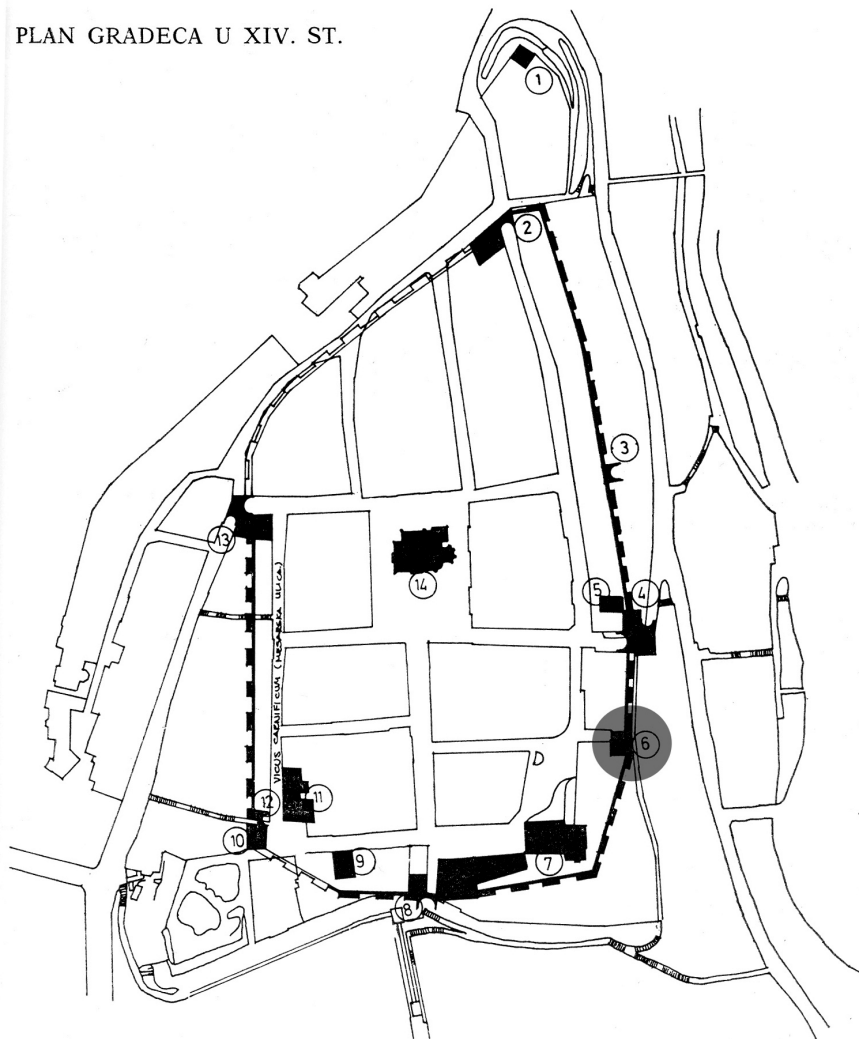
SUMMARY

**The Palace of Citizen Gilion: The Commotion
Over Ownership Rights in Zagreb's Gradec in
the Late 13th and Early 14th Centuries**

The developments concerning the ownership of the palace located at Zagreb's Gradec, and the legal proceedings that occurred can be followed through written sources. The dispute lasted from late 1280s to early 1330s. This paper raises the issues of whether the palace was ban's right (*ius banatus*) in the hands of Ban Stjepan Guth-Keled, or the property of the whole family. The work follows legal developments and the related lawsuit from the beginning to its conclusion in 1332. In addition, the paper describes social circumstances, as well as mutual relations between major stakeholders, clearly showing, through this example, the relationship of the town and its citizens to Slavonian bans. The paper also attempts to describe the position and the appearance of the palace at the time, based on clear written sources, as well as to establish the time of its construction. This work is designed as a contribution to the study of medieval urbanity, legal-property relations, and the position of the city and its authorities in medieval Slavonia in the late 13th and early 14th century.

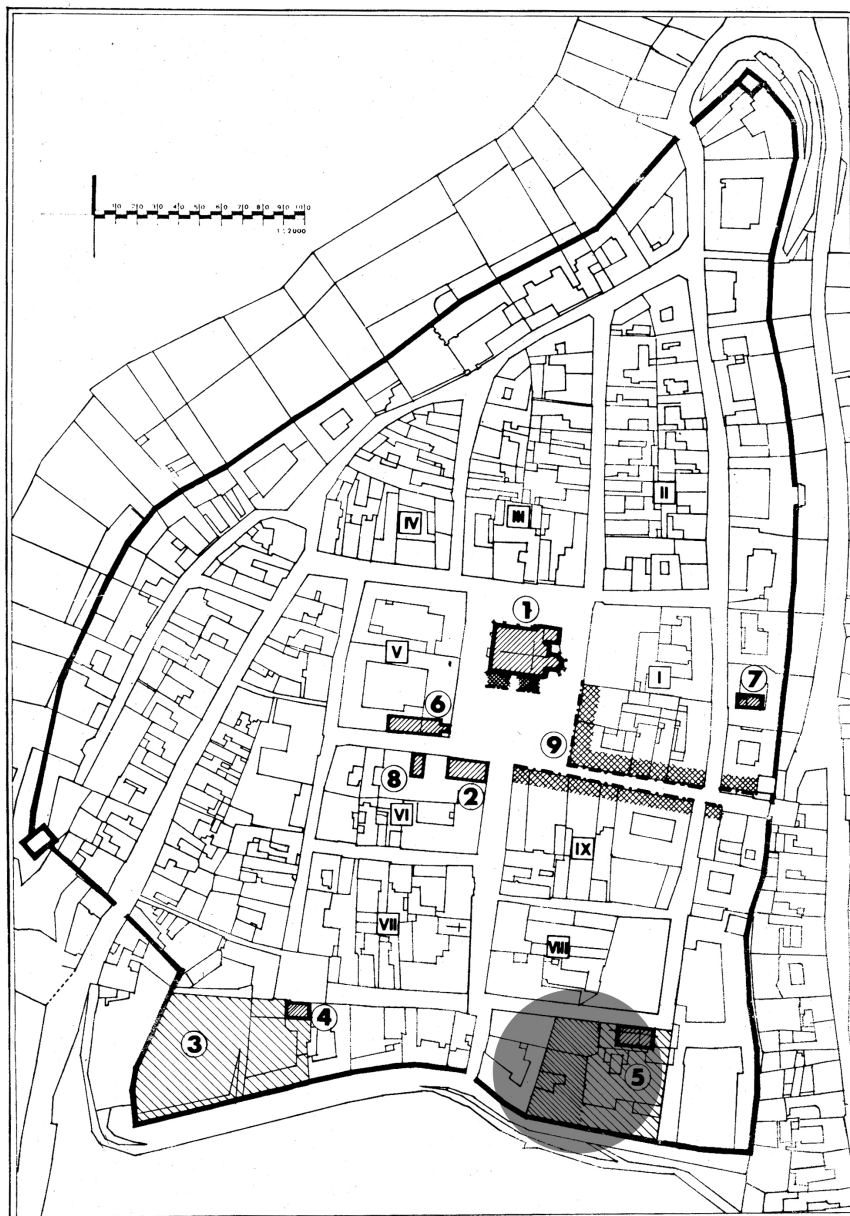
Key words: citizen Gilion, Gradec, Zagreb, Ban Mikac Prođavić, legal-property relations, the Guth-Keleds, medieval town

PLAN GRADECA U XIV. ST.

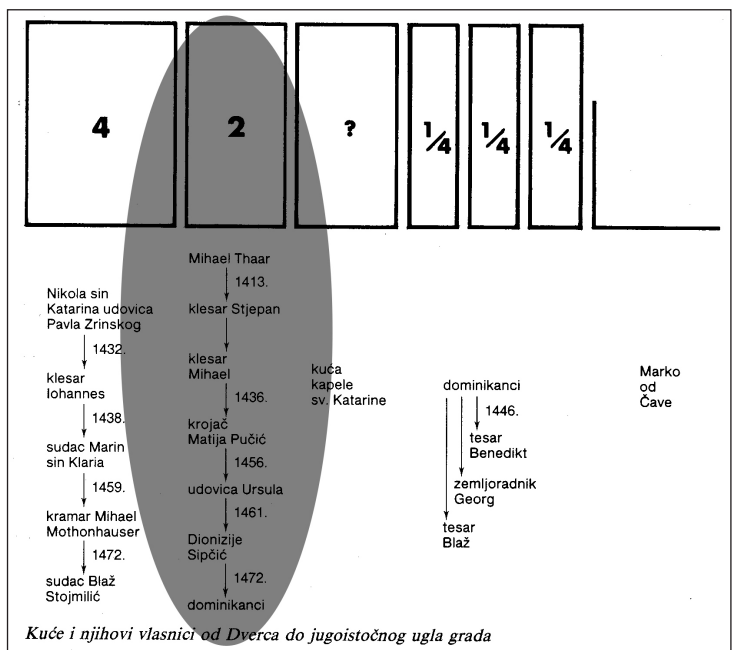
1. Popov turen; 2. Nova vrata; 3. Mala vrata zvana Surove dverce; 4. Kamena vrata; 5. Crkvica sv. Uršule; 6. Arpadovski kastrum, kasnije kaštel Celjskih; 7. Crkva sv. Katarine; 8. Poljska vratašca ili Dverce; 9. Crkvica sv. Marije; 10. Palača bana Mikca; 11. Anžuvinski kraljevski dvor; 12. Mesarska vrata (izgrađena 1333. g.); 13. Starija Mesarska ili Mesnička vrata.

Karta 1. – Položaj arpadovskog kastruma, kasnijeg kaštela Celjskih, koji je Nada Klaić poistovjetila s palačom građanina Giliona – u krugu (Nada Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb 1982, str. 211)

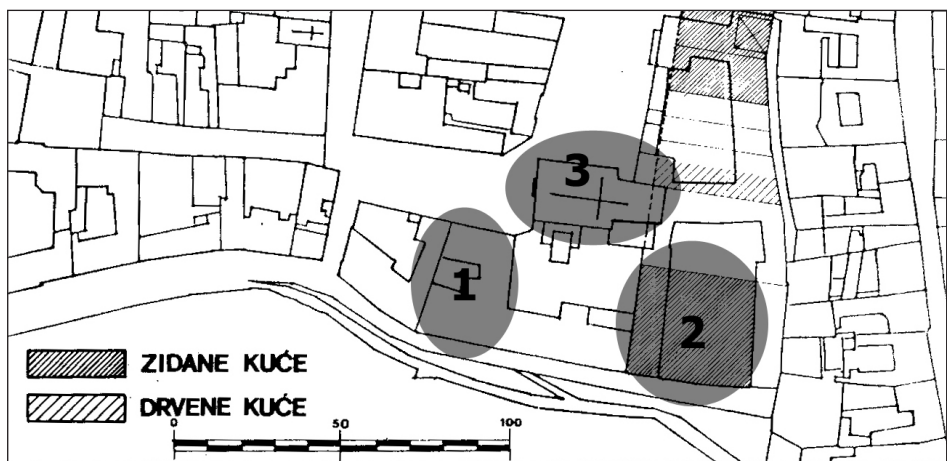

Javne zgrade i trgovina na Gradecu u XV. stoljeću: 1. Župna Crkva Sv. Marka, 2. Gradska vijećnica, 3. Kraljevska palača, 4. Kapela Sv. Marije, 5. Kapela Sv. Katarine, dominikanski samostan (od 1473), 6. Hospital, 7. Kapela Sv. Uršule, 8. Škola, 9. Dućani (štacuni)

Karta 2. – Vjerojatniji položaj palače građanina Giliona uz kapelu Sv. Katarine na parceli za čiju su kupnju dominikanci 1473. godine dobili potvrdu kralja Matije, a na kojoj se kasnije nalazio dominikanski samostan – u krugu, gušće koso iscrtano (Vladimir Bedenko, *Zagrebački Gradec: kuća i grad u srednjem vijeku*, Zagreb 1989, str. 107)

Grafikon 1. – Izmjene vlasnika tokom 15. st. nad parcelom na kojoj se vjerojatno nalazila Gilionova palača – u krugu (Vladimir Bedenko, *Zagrebački Gradec: kuća i grad u srednjem vijeku*, Zagreb 1989, str. 43)

Karta 3. – Položaj parcela Dioniza Sipčića (1) i Marka od Čave (2) uz jugoistočni gradski rub, između kojih se nalazila kuća i kapela Sv. Katarine (3) sredinom 15. stoljeća (Vladimir Bedenko, *Zagrebački Gradec: kuća i grad u srednjem vijeku*, Zagreb 1989, str. 60)